

Проф. др Љубиша Митровић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет

UDK: 316.74:2;
29:316.723"196/...";
29:316.324.8"196/..."
Originalan naučni rad
Primljen: 05. 03. 2010.

НОВЕ РЕЛИГИЈЕ И РЕЛИГИЈСКИ ПОКРЕТИ КАО ИЗРАЗ ПОСТМОДЕРНЕ СУПКУЛТУРЕ И КОНТРАКУЛТУРЕ У САВРЕМЕНОСТИ

Резиме

Нови религијски покрети у последње три деценије постају све више предмет изучавања у социологији религије и социологији друштвених покрета. Они су израз кризе модерне и настанка постмодерне културе, израз нове осећајности генерација које долазе, али и процеса рестаурације и десекуларизације у свету који траје од 70-тих година 20. века до данас. У раду аутор полази од (хипо)тезе: да је феномен десекуларизације повезан са историјском рестаурацијом која се збила у последњих 20 година, а са друге стране – појава нових религија и религиозних покрета израз је настајања постмодерне културе и новог сензибилитета нове генерације, која се не задовољава традиционалним религијама и догмама „крупног формата“, већ у условима глобализације и умреженог информатичког друштва – трага за новим погледима на свет, новим култовима, новим културним вредностима и обрасцима, новим плуралним религијским формама. У фокусу ауторове анализе налазе се промене у постмодерној култури и друштвеном положају човека у савременом свету као и истраживања метаморфозе религијског идентитета и погледа на свет младе генерације, која је све више окренута од традиционалног ка модерном/постмодерном свету културе, од локалног ка глобалном; од баналитета свакодневног живота ка егзотици непознатих обала и нових изазова „друштва спектакла“. Аутор истражује – тај нови бег младе генерација од традиционалних религија и њихових храмова у нове форме религијског живота и секуларне утопије. Аутор закључује да ће у будућности човечанства у свету расти појава нових религија и религијских покрета, те да ће, сем Ислама који се превасходно шири због демографске експанзије становништва, остале велике традиционалне религије опадати. Аутор сматра да социолози религије и социолози друштвених покрета, у предметни регистар својих дисциплина с правом треба да уведу нове религијске покрете, као ново поље за проучавање.

Кључне речи: десекуларизација, постмодерна култура, нове религије, нови религијски покрети, социологија религије, социологија друштвених покрета.

Нема ништа снажније од идеје чије је време наступило. (Виктор Иго)
New Age поглед на свет је идеја чије је време дошло. (Џејмс Сајер)
Нови религијски покрети представљају
антрополошки протест против модерног доба. (Хантер)

Рестаурација и десекуларизација као процеси обнове религије и религиозности у савременом свету

Митолошка легенда говори да је Прометеј, тај први светац у календару филозофије ослобођења, храбро крао ватру од Зевса, врховног бога, да би је даривао људима, како би они осветлили и утопили своје домове и Геју, богињу Земље, учинили егзотичним вртом за људску врсту.

По својој прилици, како досадашња историја људског рода и класне цивилизације показује, та ватра ослобођења огрејала је само неке домове на Земљи (привилеговане дворове, класе и слојеве), тзв. „златне милијарде“, док је већина светског становништва, она из зоне светске периферије, или како неки истраживачи кажу „лумпен планете“, остала у мраку или полумраку, свакодневно умирући од зиме, глади или жеђи. Поставља се питање: зашто се Бог поново враћа међу људе?

Нова неолиберална антиреволуција, заснована на „доктрини шока“ (Н. Клајн), од 80-тих година 20. века па све до данас – отворила је процес историјске неоконзервативне рестаурације – „капитализма катастрофе“ и „експлоатације без граница“ (П. Бурдије). На том фону она је довела до фрагментације света – на малобројну привилеговану богату мањину и огроман део депривираниог становништва света које је у зони „лумпен планете“, до раста бројних противречности у друштвеном развоју и социјалдарвинизације човечанства.¹

Социолози религије истичу бројне факторе који су условили процес десекуларизације (неуспех процеса модернизације, економску кризу, социјалне неједнакости и противречности у савременом друштву, имплозију социјализма, „шок прошлости“ и „шок будућности“, аномију система вредности, феномен културне трауме, нову постмодерну сензибилност младе генерације...). Ми ћемо се овде, у овом раду, задржати на експликацији две групе фактора у генерирању феномена религиозности у савремености: а) социо-структурне и б) културне.

Из структуралних социјалних неједнакости и противречности савременог света, али и токова симболичког насиља, тј. из детерминизама стварне беде и културе страха и насиља и неизвесне „екстремне будућности човечан-

¹ Опширније о томе видети у студијама: Бурдије, П. (1988): *Беда света*; Чусудосовски, М. (2003): *Глобализација беде и нови светски поредак*; Печујлић, М. (2002): *Глобализација – два лика света*; Митровић, Љ. (2009): *Транзиција у периферни капитализам*.

ства“, у савремености израста процес десекуларизације и потреба за обновом религије и експанзијом религиозности.

Табела 1. Дубина социјалне поларизације света

Светска популација	Светско богатство
Најбогатији 20%	82,7
Други 20%	11,7%
Трећи 20%	2,3%
Четврти 20%	1,9%
Најсиромашнији 20%	1,4%

Извор: D. Held & A. Mc Grevv (2002). *Globalisation/Anti-Globalisation*, Polity Press, Cambridge, p. 82.

Историјски процес неоконзервативне рестаурације у развоју човечанства, условљен је успоном неолиберализама, као филозофије тржишног фундаментализма и социјалдарвинистичког развоја; затим, имплозијом социјализма, као и напуштањем социјалдемократског модела друштвеног развоја. Сви ови процеси увели су савремени свет у поље кризе дугог вала.

Актуелна финансијска криза тек је врх леденог брега опште економско-социјалне, политичке и културне кризе у савремености. Мере које предлажу савремене елите су палијативне и краткорочне и оне неће моћи да зауставе колапс светске економије и социјални цунами који долази из масовне незапослености и сиромаштва највећег дела човечанства. На види-ку је слом глобалног светског система капитализма, коме критички социолог И. Волерстин даје шансе трајања најдаље до средине 21. века. Ваља, међутим, истаћи да ће актуелна криза убрзати кретање историје и довести не само до масовног феномена „земљотреса власти“ и смена елита, већ и до светско-системског изласка из окриља старе формације у нову посткапиталистичку алтернативу. Садашњи глобални капитализам, као „нови империјализам“ (М. Ранковић), доиста представља највиши и последњи стадијум капитализма. Очекивати је да ће из његових противречја и антагонизама (снага унутрашњег и спољнег колонијализма и антиколонијализма) израсти актери нове алтернативе.

На духовном плану ова се социјално-структурна системска криза прелама као слом система вредности, културна аномија, рестаурација традиционализма и обнова религије и религиозности у друштвеном животу.

Живимо на прагу трећег миленијума, у условима преласка, како би Урлик Бек рекао, из Модерне I у Модерну II или Постмодерну. Она је условљена постиндустријским информатичким циклусом развоја, који је отворио пут умреженом друштву и настајању глобалне цивилизације света: планетарној култури без граница, у којој се укрштају процеси глобализације и глокализације, ствара свет рециклираних хибридних супкултура и разлом-

љених идентитета. У овом контексту, социјалног-културног развоја, човечанство се поново нашло на раскршћу, а човек је поново разапет попут Христа – Јанусовог лика, између анђела и демона или тачније многолике богиње Шиве.

Други, можда примарнији, детерминистички склоп фактора који је утицао на обнову религије у савремености, везан је за културу. Наиме, слом традиционалне и модерне културе – идеалистичке и материјалистичке, отворио је пут настанка постмодерне културе. У том контексту, порушени су бројни митови и парадигме – идеје, филозофије и религије великог формата. Утрт је пут ослобођеном индивидуализму, децентром хаосу у развоју погледа на свет, култури и стилу живота појединаца и друштвених група. У овом контексту промена и постмодерна култура – јавља се као фактор (основа, извор) појаве нових облика религиозности и религијских покрета, као израз својеврсних религијских супкултура и контракултура у савремености.

Нове религије и религијски покрети као израз постмодерне супкултуре и контракултуре

Теза коју овде заступамо гласи: већина нових религија/религијских покрета у савремености, посебно у постиндустријском развијеном свету, израз су постмодерне културе и нове наглашене индивидуалистичке осећајности (креативности) човека. Као феномен, они представљају својеврсни облик постмодерне религијске супкултуре и контракултуре у савременом друштву. Задатак је социологије, социологије културе, социологије религије и социологије друштвених покрета, да изуче узроке ове појаве, њихову структуру и динамику, њихову манифестну и латентну функцију. За сада је извесно да они постају изазован феномен бројним друштвеним наукама и ново предметно поље у савременој социолошкој науци.

Постмодерна култура настала је као својеврсни културни еквивалент радикалним променама које су се десиле крајем 20. столећа у савременом начину производње, на преласку из индустријске у постиндустријску цивилизацију. О том цивилизацијском прелому и настанку постмодерног доба писали су гуруи постмодерне филозофије: Лиотар, Бодријар, Дерида.

Као израз деловања снага „трећег таласа“ (А. Тофлер), овај радикални обрт деловао је као „шок будућности“ који је почео. Он је, имплементацијом нових технологија научно-технолошке револуције, најпре радикално захватио начин производње, а затим све области друштвене структуре и почео знатно утицати на социо-културну динамику савременог друштва. Уместо индустрије и масовне производње и рада „плавих оковратника“ – ова револуција ставила је у први план информацију и мреже, индустрију симбола, симболичку размену и „беле оковратнике“. У први план избили су симболичка моћ и њени актери. Масовну индустријску производњу заменила је индустрија свести и масовна потрошачка култура. Производња симулација

и симулакрума, виртуелног света хиперреалности. Свет се нашао у новим мрежама – моћних нових технологија, интернета и субер света. Мануел Кастелс, у складу са својом парадигмом информационог развоја, у својој студији („Умрежено друштво“, „Моћ идентитета“, „Крај миленијума“) пише о преласку у информатички капитализам, умрежено глобално друштво; Данијел Бел, о истим тим процесима говори као о доласку и настанку постиндустријског друштва; Мартин Обров о глобалном добу, Пол Вироло о информатичкој бомби, која је разорила тај свет, а Ален Турен о радикалним променама које отварају капије новом постдруштву – у коме престају да играју одлучујућу улогу колективне институције и друштвени покрети као актери. На делу је свет постмодерне културе и ослобођене индивидуалности који боји епоху која долази и носи свој нов сензибилитет, осећајност и креативност.

Рушећи не само традиционалне, ауторитарне облике културе, већ и фетише модерног потрошачког друштва, постмодерна култура и њени нови актери – у религији, филозофији и науци – као да су на ломачу ставили све теорије и ауторитете великог формата. Радикалном деконструкцијом, као својеврсном радикалном критиком свега постојећег, постмодернисти као да желе рећи: не постоје апсолутне истине и вечити ауторитети, живело многогласје, плурализам теорија, аутентичност жаргона и непоновљивост нових гласова. Они су прогласили Разлику, Аутентичност и Непоновљивост, што би рекао антрополог Е. Морен – *Alea*, непоновљив догађај за централни предмет своје рефлексije/саморефлексije. Њихова теорија не зна за хијерархичност парадигми, већ децентрираност. Она не тежи никаквом затвореном систему, већ сазнајни процес сматра отвореним процесом, који се одвија у хоризонту нових неизвесних могућности и изазова, у свету без обала, поретка и Једног/јединог Творца.

Ако у овом контексту истражујемо улогу религијских идентитета, можемо запазити да обнова религиозности и нових религијских покрета настаје као израз рестаурације и друштвене кризе, као реакција на слабљење заједнице у урбаним друштвима, као реакција на конзервативизам и бирократску организацију великих религија и конфесија, као израз постмодерне културе, као негација великих истина и извор нове осећајности, као израз духовног плурализма и многогласја. Нови религијски покрети су својеврсан израз демократизације друштва и његове културе, у условима глобализације света и универзализације људских права где је религијско право интегрални део људских права и слобода. У вези с тим у Универзалној декларацији о правима човека се каже: “Сваки човек има право на слободу мисли, савести и вероисповести, која обухвата промене вероисповести или конфесија и слободу исповедања религије или конфесије како самостално, тако и у заједници са другима.” Они су, у исто време, израз потребе за превладавањем догматизма и ауторитарности великих религија и конфесија. Њихово плурално, многолико људско лице, управо говори о процесу дедогматизације

и демократизације света религије у савремености, у којој богови као да силазе међу људе, апостоли напуштају старе тронове и граде нове катедрале. На путу смо рађања облика нове религиозности и конституисања нових погледа на свет јер како вели Ајлин Баркер у својој студији „Нови религиозни покрети“: „Сем у условима тоталитарне власти, разноликост погледа на свет је неизбежна у 21. веку.“²

У другој половини 20. века као да је настао својеврсни прасак нових религиозних покрета, појава нових приватних и личних религија као својеврног коктеља рационалног и идеалистичког поимања света, као израз нове осећајности и трагања за новим идентитетом и стварања нових псеудопотреба. Док неки истраживачи о овим покретима говоре да они представљају и облик контракултуре и антрополошки протест против модерног доба (Хантер), или пак као покрети за остваривање људског потенцијала, други их често називају разорним сектама и нарцистичким облицима религиозности. У форми нових покрета, на помолу је читав свет cyber-религија и кич-религија.³

У зебњи, неуротичном страху, пред изазовима новог доба, ничу нове религије утопија и дистопија у којима се пројектује визија спасења али и визија апокалипсе и нове катастрофе. Песник Јејтс о овом феномену праска религије пише: „Центар не држи више, а анархија је провалила светом“; публициста Д. Калајлић неспокојно пише о настанку „силицијумске генерације“, која савршено проводи идеје и поетике зависне културе али оне као да не остављају трага; а П. Вирило у својој студији „Информатичка бомба“, као да наговештава нову апокалипсу постиндустријске цивилизације, опомињући: „Спајање човека и машине ће трајати док се све што је људско искорени. Спој лошег мотора и слаба ума – такви ћемо зацело бити у будућности“.⁴

У вези са том појавом нових религијских покрета Ј. Јукић, социолог религије, са простора бивше Југославије, између осталог каже: „Нови религијски покрети из друштвеног подземља и религијске анонимности спектакуларно су изашли на видело дана и ушли у само средиште светског занимања. После радничке револуције, студентских покрета и феминистичке контестације на ред је дошла побуна религијског пролетеријата“.⁵

Полазећи од критерија реаговања на свет нови религијски покрети у условима Постмодерне и Модерне, по схватању Вилсона из 1967. и *Валис* из

² Баркер, А. (2004): *Нови религијски покрети*, Ниш: „Зоограф“, стр. 346.

³ О лажном homo religiosus-у и религијском кичерају видети у студији: Божиловић, Н. (2006): „Кич култура“, Ниш: Зоограф, стр: 96-107.

⁴ Вирило, П. (2000): *Информатичка бомба*, Нови Сад: „Светови“, стр.5.

⁵ Видети чланак: Јукић, Ј. (1987): *Расправа о новим сектама*, Ниш: „Марксистичке теме“ бр. 3-4, стр. 159.

1984., могу се поделити на: 1. покрете који одбацују своје друштвено окружење; 2. на оне који га прихватају и 3. оне који му се прилагођавају.⁶

Детаљну типологију тих покрета дао је Вилсон, делећи их на: 1. преобратитељске секте; 2. револуционарне; 3. манипулаторске; 4. трауматургијске; 5. реформистичке; 6. утопистичке.⁷

Наше је пак мишљење, да се нови религијски покрети могу поделити, у условима савремене цивилизације, у две врсте: 1. неотрадиционалистичке, окренуте локалној традицији и прошлости и њиховој обнови и превредновању и 2. алтернативне покрете, окренуте савремености и будућности – глобалним вредностима, планетарној култури, екологији и развоју личности и свестраном остваривању људског потенцијала. Оно што је њима заједничко као покретима јесте да нису окренути борби за власт већ свету цивилног друштва, појединцу и човечанству. У том смислу, они се као израз постмодерне културе разликују од покрета теологије ослобођења, једног од религиозних покрета насталог у условима антиколонијалних револуција из друге половине 20. века са одликама популизма и класичних, друштвених покрета.

И док су се класични друштвени покрети борили око политичког освајања власти, а нови за аутономију цивилног друштва, нови постмодерни покрети (па и нови религијски покрети) су супкултурни и контракултурни израз нове осећајности и креативности нове генерације која живи у условима постмодерне цивилизације, информатички умреженог друштва и глобализованог света. Они су израз/реакција заморености савременог човека великим религијама, хијерархијама професионалних заједница. Ови покрети се јављају као својеврсне хоризонталне структуре, децентрализовани су и поседују велики напон самоуправне аутономности. Њихови чланови живе у хипијевским енклавама у микроструктурама света, аутономним заједницама, комунама, трагајући за својом истином, својим култом, храмом, најчешће подале од жамора, вреве и спектакла масовног потрошачког друштва, у потрази за аутентичним „свемиром сопственог погледа на свет“ (Ц. Сајер).

Нови религијски покрети у савремености јављају се као реакција на окошталост великих конфесија и својеврсна су контракултурна критика њихове праксе, али и као покушај трагања за новим алтернативним облицима религијског испољавања свог бића и деловања у савременом друштву. Све ове покрете могли бисмо, грубо поделити на оне који су окренути неотрадиционализму, као и на оне који трагају за алтернативним облицима деловања; затим, на оне који делују а) локално и б) глобално.

Савремени социолози културе, социологије религије и социологије друштвених покрета, о овим покретима пишу да се са њима шири тренд од „религије судбине“ према „религијама избора“, те да су они израз нове осе-

⁶ Хамилтон, М. (2002): *Социологија религије*, Београд: КЛИО, стр.425.

⁷ Видети опширније, Хамилтон, М. (2002): *Социологија религије*, Београд: КЛИО, стр.386-388.

ћајности и плуралног погледа на свет младе генерације, која пише и ствара нове мапе света, јер како пише А. Баркер: „Велики одговор, који је задовољавао наше родитеље, не задовољава увек нашу децу. Поглед на свет, који може задовољити једног пољопривредника у пољском селу, неће обавезно задовољити универзитетског професора у Београду или пекара у Нишу.“⁸

Ваља, међутим, рећи да насупрот храмовима капитала (банке, супермаркети, масмедији, кладионице, интернет лутрије, спортска борилишта), нови религијски покрети као да желе да истргну из канци халапљивих маса и мрежа друштва спектакла, поједнице, махом припаднике урбаних средњих слојева, и да их кроз облике обновљене религиозности врате себи и духовном свету. У савремености је настала криза традиционалних религија и њихових институција, јер су грађани редуцирани на пуке потрошаче масовног друштва, учествујући више у „мисама спектакла у супермаркетима“ неголи на религијским мисама и литургијама, очарани спектаклом супермаркета и поторшње. У ситуацији када масе трче затворен круг симулације и симулакрума и када човек живи у „фрагментима“ (З. Бауман), нове религије и покрети као да обнављају потребу за религијском метафизиком као вечном човековом, антрополшком потребом.

У условима умреженог светског друштва, нове технолошке претпоставке омогућују и успостављају нове везе међу појединцима, културама, религијама и цивилизацијама. У овом контексту, мрежа људских и социјалних односа посредована интернетом, као да омогућује перспекцију ширења и раста личних религија, виртуелних и покретних храмова, који ће задовољавати индивидуалне потребе као и потребе друштвених група, особито припадника нове средње класе али и образованих друштвених група, незапослених, мањинских група заинтересованих за духовна питања.

Процват алтернативних религија и нових религијских покрета у савремености, не треба да значи никакав позив на аларм и узбуну, на нов про-гон вештица и нов крсташки рат, инквизицију и секташтво, већ позив на дијалог – не само о канонским питањима велике Истине вере, већ и о дијагнози духа нашег времена и новим културним и друштвеним потребама. У том контексту је неопходно извршити критику и ревалоризацију нових религија и религијских потреба и афирмисати становиште о потреби дијалога и сарадње са новим религијским покретима, као и сарадње верника и атеиста, верујућих хуманиста и секуларних хуманиста (П. Керц). Јер, како је још Свети Павле упозоравао: „Потребно је да јереси постоје“, а потом и Свети Августин поручио, пишући о јересима: „Кад не би било јеретика, Цркве би заспале над Светим писмом као на јастуку; јереси је присиљавају да се пробуди.“

⁸ Баркер, А. (2004): *Нови религиозни покрети*, Ниш: Зограф, стр. 346.

Нови религијски покрети као ново предметно поље у савременој социологији религије

Као што показују истраживања социолога религије, појава нових религијских покрета настала је крајем 60-тих и почетком 70-тих година 20. века у Америци, али се почетком трећег миленијума та појава почела ширити на друге континенте. Амерички социолози данас истичу да је само у САД-у настало преко 3000 религијских покрета. Американци су као неверни верници, јер је готово сваки други напустио религију у којој је васпитаван, заменивши је неком другом религијом. То пак говори о феномену прозелитизма, проверовања или промени верске групе.⁹

О узроцима настанка нових религијских покрета и њиховој улози, постоје контроверзне интерпретације и гледишта. Док их једни везују за појаву контракултурних покрета као израз контракултурне побуне против рата у Вијетнаму, други их везују за кризу система вредности у условима индустријског и постиндустријског, потрошачког друштва; трећи за слабљење заједнице у условима урбаног друштва и постмодерне културе. И док траје потрага за одговарајућом одгонетком овог феномена, на делу је процват алтернативних религија у савременој култури у којима су изражена трагања за новим религијским и цивилизацијским идентитетом младе генерације. У овом контексту особита пажња се придаје покрету NEW AGE-а, о коме се не пише само као о новом духовном покрету, већ и као идеологији новог доба.¹⁰

NEW AGE, настаје као облик контракултуре, 70-тих година 20. века у Америци и почива на принципима: миленаризма – велике прекретнице (у знаку Доба водолије), холистичке метафизике и личног преображаја.¹¹ Ново поимање света, према NEW AGE-у, заговара нову религијску и научну синтезу: религије, филозофије, науке, астрологије, спиритуализма, езотеризма и митологије. Представници овог новог религијског покрета и погледа на свет сматрају да се: појава религије не своди на монотеизам; да међу религијама не постоји хијерархија; ново доба одбија да религију сведе само на веру, већ инстистира и на езотеричној страни делања и религијског праксиса; и одбацује доминацију институционализованих цркава.

NEW AGE, као покрет алтернативне духовности, представља еклектички амалгам различитих учења – мистичке традиције великих религија Истока (шаманизам, неопаганизам, пантеизам, окултизам, зен-будизам...), великих учења из астрологије, космогенезе, теозофије као и сазнања модерних религијских, филозофских и научних сазнања о човеку и свету

⁹ Видети опширније у студији Хамилтон, М. (2002): *Социологија религије*, Београд: КЛИО, стр. 412-445.

¹⁰ Видети опширније у студији Лакроа, М. (2001): *NEW AGE – идеологија новог доба*, Београд: КЛИО.

¹¹ Видети опширније у студији Лакроа, М., исто, стр. 11-48.

(антропологија, психоанализа, екологија...). NEW AGE од његове појаве до данас прате бројне контроверзе и полемике – у распону од тога да је он алтернативни облик религије, до нове тоталитарне идеологије која води деперсонализацији и манипулацији човека. Француски социолог Мишел Лакроа у својој студији „NEW AGE – Идеологија новог доба“ (1996) – симплификовано редуцира овај покрет на идеолошки и неоправдано га упоређује са фашизмом и комунизмом. Овај аутор као да не прави дистинкцију између тоталитаризма и визије холизма, тј. тоталитета као јединства човека и света, човека, друштва и природе, човека и космоса. Наиме, он децидирано оптужује „холистичку парадигму да представља велику опасност коју доноси Ново доба из кога се може изродити тоталитарни свет“.¹² Следећи логику ове оптужбе могли бисмо дифамирати плејаду бројних савремених научника, који се у ери идолатрије и доминације аналитичког ума и дисциплинарног хаоса – данас залажу за нову синтезу природних, друштвених и хуманистичких наука (Е. Морен, И. Волесрстин, Ј. Хабермас...). Захтев за афирмисањем тзв. интегралне парадигме (Ж. Рицер) и развојем глобологије/мондологије, као треандисциплинарне науке у систему савремених наука, израз је не само нове интеграције наука, филозофије и религије и сазнајног напретка, већ и претпоставка одрживог интегралног развоја друштва и хуманистичке еманципације човека.

Тачно је то да се у шароликом покрету NEW AGE-а налазе фракције које имају проблематичне концепцијске дискурсе (као што су то окултизам, психоделизам, токсикоманија, парапсихологија и злоупотреба религије и психологије у религијске и психотерапеутске сврхе), али се он не може редуцирати на то. Пре би се у њему могле наћи нове, еклектичне, спојне тачке са пантеизмом, теозофијом, астрологијом и старим источњачким филозофијама религије (зен-будизма итд.), него ли да је то покрет новог поробљавања човека и света.¹³

Социолози религије изучавају друштвене и културне претпоставке настанка нових религија и нових религијских покрета. Они се баве метаморфозом религиозности, као и феноменом и улогом религијских покрета као облика деловања у савремености. О новим религијским покретима у свету писали су Р. Старк, А. Баркер, Џонсон, Вилсон, Волис, М. Хамилтони и др. У социолошкој литератури на простору бивше Југославије овом проблематиком су се бавили С. Врцан, Ј. Јукић, Ђ. Шушњић, С. Флере, Б. Стојковић, И. Цвитковић, Д.Б. Ђорђевић, З. Томић, М. Вукомановић, З. Кубурић, Т. Бранковић, Д. Гавриловић и др. Особити допринос разумевању нових религијских покрета дала је А. Баркер својом студијом „Нови религиозни покрети (практичан увод)“, затим Р. Старк и В.С. Бејнбриц, који су писали о типовима вер-

¹² Лакроа, М. (2001): *NEW AGE – Идеологија новог доба*, Београд: Клио, стр. 47.

¹³ Опширније видети у: Лакроа, М. (2001): *NEW AGE – Идеологија новог доба*, Београд: Клио.

ског организовања и могућности емпиријског мерења, подвлачећи: „Степен до кога је једна група у суштини верска, јесте емпиријско питање њеног тренутног положаја на непрекидној мерној скали, док се природа религиозног организовања може исказати тврдњом: сваки би култ да постане секта, а ова – преко деноминације – Црква“.¹⁴ Колега, Д. Б. Ђорђевић, социолог религије, је у својој студији операционализовао 12 критеријума посредством којих се може мерити метаморфоза религијских идентитета и типова верског организовања у распону од култа, преко секте до цркве. Овде их, због њихове социолошке и методолошке релевантности, децидирано наводимо:

1. Број верника (рубних верника, приврженика и симпатизера);
2. Број сакралних објеката (храмова, цркава, џамија, синагога, пагода, молитвених домова...);
3. Број јерарха (свештеника, проповедника, оца...);
4. Број службеника лаика (упошљених мирјана у администрацији и других саслужитеља);
5. Број образовних институција (средњих и високих богословских школа, основних, средњих и високих школа под ингеренцијом, односно у власништву религијских организација);
6. Број наставника и професора (и осталог школског особља);
7. Број територијалних јединица (епархија, парохија, унија, џемата...), тј. распрострањеност верске групе;
8. Обим издавачке делатности (листови, новине, недељници, месечници, часописи, зборници, књиге...);
9. Обим пропагандне активности (реч и слика – плакат, календар...; звук – радио-дифузија, носачи звука; покретна слика – телевизија, видео, филм; електронска средства уопште);
10. Обим мисионарске активности (у домицилном простору и, одсудније, ван њега);
11. Величина економске структуре (укупна материјална база, не искључиво у новцу);
12. Квалитет и квантитет еха (одјека или угледа у непосредном окружењу и широј јавности).¹⁵

Социолошка истраживања трагају за објективним индикаторима промене свести и културе друштвених група и она избегавају замке доктринарног догматизма. Применом емпиријских метода истраживања она расветљавају удео објективних и субјективних фактора у генерирању феномена религиозног, у интерпретацији сазнајне и социјалне улоге нових религијских покрета у савременом друштву. Њихова истраживања, као социолога

¹⁴ Опширније о томе видети у студији Ђорђевић, Д. Б. (1998): *Секте и култови – пророци нове истине*, Ниш: ЈУНИР.

¹⁵ Ђорђевић, Д. Б. (1998): *Секте и култови – пророци нове истине*, Ниш: ЈУНИР, стр.10.

друштвених покрета о homo religiosus-у – и новим религијским покретима, треба да допринесу јачању психолошко-теолошког дијалога и међурелигијском разумевању у савремености, што је претпоставка толеранције културне различитости, глобализације разумевања и ширења културе мира у свету. У том смислу, поред традиционалних религијских покрета (великих живих религија), треба пружити шансу и новим религијским и друштвеним покретима – као покретима алтернативе, без обзира да ли су они секуларни или духовни. Социолог М. Хамилтон сматра да се „покретима који прихватају своје окружење нуди боља будућност, него покретима који су у сукобу са њим. Они се у већој мери прилагођавају условима модерног друштва“.¹⁶ У овом контексту разматрања, може се истаћи да и Покрети за остварење људског потенцијала (као једна од варијанти покрета NEW AGE), који прихватају своје окружење и залажу се за духовни развој, могу постати религије или квазирелигије будућности, питање је само да ли су они религије или само користе „језик и украсе религије“?¹⁷

Наша социолошка истраживања показују да обнова религиозности не мора да значи и обнову конфликта на једном геопростору, већ могу да означе и пут ка обнови духовног заједништва, разумевања, милосрђа и свести о универзалном братству човека и човечанства. Емпиријска истраживања на простору Србије и Црне Горе о улози религије и религиозности у произвођењу етноконфликата, показују да религијски фактор нема примарну и одлучујућу улогу у генерирању етно-политичких конфликта. Наиме, како показује истраживање Центра за толеранцију и међурелигијске односе, који је у 2000-тој години спровео истраживање на узорку од 1004 испитаника у Србији и Црној Гори, религије нису доминантно агресивна појава нити пак примарни фактор испољавања неслоге и нетолеранције. Напротив, као главни фактор међуетничке дистанце и етноцентризма на простору Србије, па и Балкана, сматра се политика и борба за власт, док су разлике међу верницима различитих вера на претпоследњем месту. Погледајмо резултате у наредним табелама:

Табела 2. Да ли је нека религија агресивна или опасна?

Одговори	да	не	не знам
У Србији	40%	56%	4%
У Црној Гори	37%	63%	0%

Извор: Шорђан: *Културна и верска толеранција као узрок и покретач промена*, (2008): *Хоморелигиосус: психолошко – теолошки дијалог*, Ниш: Филозофски факултет, стр. 36-38.

¹⁶ Хамилтон, М. (2002): *Социологија религије*, Београд: КЛИО, стр. 424.

¹⁷ Исто, стр. 425.

Табела 3. Где се код нас највише испољавају неслога и нетолеранција?

У Србији је одговорило	
У политици и борби за живот	70%
На радном месту	29%
У нашем менталитету	27%
Међу верницима различитих вера	19%
У неслози	16%
Негде другде	15%

Извор: Isto.

Сличне резултате истраживања о улози фактора који производе етничку дистанцу и етно-политичке сукобе на Балкану, добили смо нашим емпиријским истраживањем на узорку од 1750 испитаника, на простору Србије, Македоније и Бугарске, које је спровео Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета, кроз реализацију емпиријског истраживања на овом геопростору у 2003. и 2007. години, где се, како показују резултати истраживања, такође религија не сматра кључним, реметилачким фактором односа на Балкану, већ утицај геополитичких интереса великих сила.¹⁸

Табела 4. По Вашем мишљењу сукобе у савременом свету изазивају пре свега:

Razlike u religijskoj pripadnosti	20.4
Ideološke razlike	10.8
Mešanje velikih sila	46.5
Razlike u bogatstvu između pojedinaca i društvenih grupa	10.1
Razlike u bogatstvu između država i naroda	12.2
Ukupno	100.0

Извор: проф. др Љубиша Митровић: Зборник радова (2009) *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану*, Ниш: Филозофски факултет, стр. 16.

Религијске идентитетне разлике, као што показују наша истраживања, на Балкану, не играју примарну улогу у произвођењу конфликта. Но, иако не делимо Хантингтоново уверење о неизбежности сукоба цивилизација у 21. веку, јер сматрамо да та теза има функцију легитимације геокултуре империјалне моћи САД-а у савремености, можемо се сложити са гледиштем овог аутора – да у основи великих цивилизација леже религијске културе, као снажна кохезиона језгра њихиве интеграције и колективног идентитета. Управо полазећи од тога, појава секти и њихова масовна експанзија у савремености, ма колико да је израз плурализације и

¹⁸ Опширније видети у зборницима у којима су интерпретирани резултати нашег истраживања *Културни и етнички односи на Балкану – могућност регионалне и европске интеграције* (2006), Ниш: Институт за социологију, Филозофски факултет, и *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану* (2009), Ниш: Институт за социологију, Филозофски факултет.

демократизације духовног живота у условима постмодерне културе, може, између осталог, довести до атомизације духовног живота, као и мрвити, дезинтегрисати идентитет великих религија и народа. Отуда често и ригидна реакција великих конфесионалних заједница према појави нових религија и религијских покрета. Али у свету, који се глобализује, морамо се навикавати како на респект различитих култура тако и на процесе њиховог прожимања. Мултикултурализам и интеркултурализам данас постају наша реалност и мост међу различитим културама и цивилизацијама, утирући пут глобализацији разумевања и сарадње међу различитим народима.

Табела 5. По Вашем мишљењу sukobi на Балкану током прошле две деценије настали су као резултат:

	Interesa političkih elita	Nacionalizma balkanskih naroda	Mešanja stranih sila u odnose balkanski zemalja	Sukoba različitih religija	Sećanja na sukobe u prošlosti	Nerazvijenosti balkanskih zemalja	Nepoznavanja kulture susednih naroda
Slazem se	76.2	61.6	80.1	57.8	36.9	43.7	28.4
Neodlučan sam	11.4	20.7	11.4	20.0	27.0	20.7	24.5
Ne slazem se	6.1	10.2	3.9	15.6	23.3	24.6	34.4
Ne mogu da procenim	6.3	7.6	4.6	6.6	12.8	11.0	12.7
Ukupno	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Извор: проф. др Љјубиша Митровић: Зборник радова (2009) *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану*, Ниш: Филозофски факултет, стр. 17.

Религија, сама по себи, дакле није зло, нити фактор произвођења сукоба у свету. Религијски фундаментализам, као облик религиозности, јавља се по правилу из социјалне немоћи, као израз колективних и индивидуалних фрустрација. Он је својеврсно „двехе зла“ изникло из неприродног брака религије и политике, тј. из инструментализације и злоупотребе религије у функцији насиља над онима који су друге вере. Ваља, међутим, истаћи да се зло у савременом свету јавља и из похлепе снага разораченог мегакапитала богатих, из неоимперијалне моћи великих сила, које не поштују међународно право и слободу малих народа, и чији државни тероризам, ма како се он, под фирмом извоза демократије и људских права, лицемерно легитимише (сетимо се кампање „милордни анђео“, 1999), постаје форма постмодерног тоталитаризма и глобалног насиља.

Нови религијски покрети представљају изазовно предметно поље у социологији религије и социологији друштвених покрета, њиме се проширује

предметни регистар ових дисциплина, а академска заједница социолога добија нове задатке и одговорности – да применом научног метода истраживања, истражује комплексан детерминистички чвор фактора који генерирају овај феномен као и да објасне његову манифестну и латентну функцију у структури и динамици савременог светског друштва.

Живимо у доба постсекуларизације када се врши обнова религија, посебно на просторима постсоцијалистичких друштава. Ова обнова религије омогућује становницима ових земаља да изнова открију дубоке корене свог религијског и културног наслеђа, тј. своје душе и да оснаже своје националне идентитете у условима глобализације савременог света. То је позитиван процес јер човечанство може почивати на респекту различитих култура и цивилизација и њиховом развоју. У овом контексту треба подвући да насупрот доктринарном монизму и догматизму, плурализам религијских култура (традиционалних и нових грађанских) у савремености не треба да смета духовном развоју човечанства. Тежња пак, неких од њих, да следе холистичку парадигму у доживљају и интерпретацији човека и света, априори никако не значи утирање пута новом постмодерном тоталитаризму, који поништава идентитет и многоликост различитог културног наслеђа, религија и цивилизација. Напротив, само се у дијалогу и партнерству различитих култура и цивилизација може градити пут мира, разумевања и демократске интеграције човечанства као заједнице равноправних народа и грађана.

ЛИТЕРАТУРА

- Баркер, А. (2004): *Нови религијски покрети*, Ниш: „Зоограф“.
- Божиловић Н. (2006): *Кич култура*, Ниш: „Зоограф“.
- Бурдије, П. (1988): *Беда света*.
- дел Вал, А. (1998): *Исламизам и Сједињене државе – алијанса против Европе*; Београд: Службени гласник СРЈ.
- Вирило, П. (2000): *Информатичка бомба*, Нови Сад: „Светови“.
- Ђорђевић, Д.Б. (1998): *Секте и култови – пророци нове истине*, Ниш: ЈУНИР.
- Зборник радова (2006): *Културни и етнички односи на Балкану – могућност регионалне и европске интеграције*, Ниш: Институт за социологију, Филозофски факултет.
- Зборник радова (2009): *Међуетнички односи, идентитети и култура мира на Балкану*, Ниш: Институт за социологију, Филозофски факултет.
- Јукић, Ј. (1987): *Расправа о новим сектама*, Ниш: „Марксистичке теме“, бр. 3-4.
- Лакроа, М. (2001): *NEW AGE – Идеологија новог доба*, Београд: Клио.
- Митровић, Љ (2009): *Транзиција у периферни капитализам*, Београд: Институт за политичке студије.
- Печујлић, М. (2002): *Глобализација – два лика света*, Београд: Гутенбергова галаксија.
- Хамилтон, М (2002): *Социологија религије*, Београд: КЛИО.
- Хантингтон, С (1998): *Сукоб цивилизација*, Подгорица: ЦИД.
- Чусудосовски, М.(2003): *Глобализација беде и нови светски поредак*, Загреб: Прометеј.

Ljubiša Mitrović, PhD
University of Niš
Faculty of Philosophy

**NEW RELIGIONS AND RELIGIOUS MOVEMENTS AS AN EXPRESSION OF
THE POSTMODERN SUBCULTURE AND COUNTERCULTURE IN THE
CONTEMPORARY WORLD**

Summary

The new religious movements that have appeared during the last three decades are progressively becoming an important object of interest in the sociology of religion and the sociology of social movements. They represent an expression of the crisis of the modern culture and the emergence of the postmodern one, as well as of the new sensibility of the younger generations and of the global processes of restoration and desecularization that have been around since the 1970s. The paper is based on the following (hypo)thesis: on the one hand, the phenomenon of decularization is linked to the historical restoration that has occurred in the last 20 years, and, on the other hand, the emergence of the new religions and religious movements is an expression of the creation of the postmodern culture and the new sensibility of the young generation, which is not satisfied with traditional religions and "grand" dogmas, but, in an era of globalization and the networked information society – searches for new perspectives of the world, for new cults, for new cultural patterns and values, and new pluralistic religious forms. The paper focuses on the changes in the postmodern culture and in the social status of man in the contemporary world, as well as on the research of the metamorphosis of the religious identity and the perception of the world by the young generation, whose focus has shifted from the traditional to the modern/postmodern culture, from the local to the global, from the banality of everyday life to the lure of the unknown and the new challenge posed by the „society of spectacle". The author sets to explore that flight of the young generation away from traditional religions and its temples to new forms of religious life and social utopia. The author concludes that the future of mankind will see the rise of new religions and religious movements, and predicts that all the major traditional religions apart from Islam (that continues to spread because of the demographic spreading of the population believing in it) will start to decline. The paper puts forward the view that the sociologists of religion and of social movements are justified in their intention to make new religious movements a valid field of their further research.

Key words and phrases: deecularization, postmodern culture, new religions, new religious movements, sociology of religion, sociology of social movements.